

Bécsy Tamás

A nekünk adott Philoktétész*

A körülöttünk lévő világból jól ismert, hogy amikor ezért vagy azért nincs szükség valakire, vagy jelenléte kellemetlen és zavaró, a siker felé hajózók kíméletlenül magára hagyják, elárulják. Ha a helyzet úgy hozza, hogy épp a siker érdekében mégis szükség van rá, még aljassággal is képesek újra magukhoz édesgetni.

Ha a mából ismerős történet Szophoklész Philoktétész c. drámájának tárgyköre. Ruszt József nekünk adta.

A kínzó ós bűzös seb miatt magatehetetlen Philoktétészt egy szigeten hagyják társai, köztük Odüsszeusz, és elhajóznak egy sikeresnek ígérkező vállalkozásra, Trója elfoglalására. Kiderül azonban, hogy a sikerhez szükség van a cserbenhagyott emberre és nyilára. Nincs semmi szégyenérzet, Odüsszeusz egy egészen ifjú férfivel felkeresi. Neoptolamosznak kell hazugsággal, csellel megszerezni a nyilat, hiszen csak benne bízhat Philoktétész. A fiú bizalmába is férkőzik, több mindent hazudik neki, és megszerzi a nyilat. Közben mégis feltámad becsületérzete, elmondja az igazságot, és a nyilat is visszaadja, Odüsszeusz azonban tudja, hogy Philoktétész nyila nélkül nem győzhetnek, erőszakkal is elhurcolná az öreget.

Ruszt József meglehetősen régen rendezett. A „szigeten” eltöltött évei lényegében nem változtattak rendezői látásmódján. Sőt, ebből a munkájából ítélve úgy érelték, mely szerint a legszükségesebb elemekre hagyatkozva, gazdagabbá tették. Az általa tervezett játéktér csak azokat az elemeket tartalmazza, amelyek nélkülözhetetlenek. Sziklák, köztük lakásként szolgáló barlang bejárata; bal oldalon nyílpuskára emlékeztető fa, amelyen a most szenvedő férfi egykori dicsőségét jelölő zubbonya lóg, végig, figyelemztetésül. Hátra fehér körfüggöny, időnként feltűnik rajta egy vörös vagy narancsszínű kör, talán a napkorong. A sziklák előtt — hiszen színpadon és nem a vadonban van a hely — platformok, lépcsők. Minden egyszerű és nagyon szép.

A szenvedőt, akit rútol elhagytak, és még ocsmányabbul becsaptak, Gálffi László formálja meg. Alak-

jának benső világa nagyon összetett. Sebének gyöttrő fájdalma csak időnként szövö át hangmodulációit, mikikáját, testtartását. Máskor — egyszer-egyszer — belenyugvással, lemondással jeleníti meg fájdalmát és nyomorúságos helyzetét. Társait, akik a szigeten hagyták, gyűlöli, és benső erővel — nem kiabálással! — jelöli azt, amikor a helyzet szerint meg kell mutatnia. A reménységet és a boldog felszabadultságot árasztják hangbéli és testi megnyilvánulásai, amikor a hazautazás lehetősége felvillan. Kiderül, becsapták, újra gyűlölet jelenik meg benne és rajta, amit sértettséggel is átszó. Ezekben a nagyobb benső állapotokon belül vannak kisebb állapotok, amelyekben cinizmust, humort, fanyar bölcsességet, sőt egy pillanatban derűt nyilvánít ki.

És mindezeket, szinte minden egyes részletet enyhe szenilitással, és egyben ennek ironiájával itatja át. Még azt is képes érzékeltetni, hogy ez a hosszú magány következménye. Ezt az összetettséget azért nehéz érvényre juttatni, mert Szophoklész szövege meglehetősen komplikált. A benső állapotok és testi megnyilvánulások világos appercepciójához tiszta artikuláció és nagyon pontos nyomatók szüségesekek. „Mögöttük” persze a világos értelmezés.

Kiváló alakítás.

Nyilvánvaló, hogy ebben Ruszt József munkája is benne van. Ez a rendezése az Alku, a Dybuk és a Független Színpad Rómeó és Júlia útját követi. Minden jelenet és részlet egymással szoros megoldásbeli és jelentésbeli viszonyban van, pontosan kidolgozva, a lényegét meg- és felmutatva.

Ruszt a híres nyílról kétszer röppenteti el a vesszőt. Az elején, amikor is jelentése függőben marad. Csak akkor értjük, amikor a megjelenő Odüsszeusz egy nyíllal átlótt madarat hoz be, és tesz le a sziklák előtti részre. Philoktétész így szerzi ennivalóját.

Szophoklész szövegének a végén megjelenik az a Héraklész, akitől Philoktétész a nyilat kapta, s aki most az isten, Zeusz parancsát hozza: nyilával együtt önként menjen Trója alá. A nyílvesztő itt a végén su-

* Szophoklész: *Philoktétész* (Zalaegerszeg Hevesi Sándor Színház), fordította: Jánosy István, játéktér: Ruszt József, jelmez: Laczó Henriette, a rendező munkatársa: Kovács Krisztián, rendezte: Ruszt József. Szereplők: Illyés Róbert, Horváth Illés, Gálffi László, Krácsár Kamill, Szegezdi Róbert, Hertelendy Attila, Kiss Ernő, Rimóczi István, Vankó Dániel.

han ki másodszer. Odüsszeusz már előzőleg felhasználta egyik emberét, kereskedőnek álcázva, jellegzetes kalappal a fején, Philoktétész becsapására, Héraklész Ruszt József rendezésében is megjelenik. Az előadás utolsó szavának elhangzása után Héraklész leveti álarcát, s meglátjuk a kereskedő arcát. Vagyis: a kereskedő játszotta el Philoktétész-nek Héraklész. A sziklák előtt ott hever nyíllal átlótt kalapja.

A görög drámákban az istenek ereje, parancsa, jóslata állandóan jelen van, még akkor is, ha — mint Euripidésznel — szidják őket. A görögök közül senki számára nem volt elképzelhető, hogy egy istent egy földi emberrel játszasson vagy játsszon el. Persze nemcsak ennek ismeretében vagy az erre való utalással tudható: ez a megoldásmód csak nekünk szól. Minket még az istenek és/vagy az istenek nevében is megcsalnak, manipulálnak. Ezt azonban bőven tudjuk. Noha a megoldás nem kifogásolható, nyilván nem hat a felfedezés rádöbentő erejével. (Paál István is megcsinálta szolnoki Hamletjében: Polonius a Színészkirállyal játszotta el Hamletnek apja Szellemt.) Persze Philoktétész csúnya átverése erőteljesebb lenne, ha utolsó szavai előtt — útjára „az örök, nagy Moira” vezet — lepleződne le. Így egyértelműbbé válna, hogy a sorssal csapták be, még a sors is hamis.

A hármas viszonyrendszer egyik tagja Neoptolemosz. A maga életbeli mivoltában is kamasz Horváth Illés éppen ezt hozza, alakításának legerősebb, uralkodó attitűdje a kamasz-mivolt. Odüsszeuszhoz és Philoktétészhez való viszonyában több és különböző benső tartalom és állapot van. Nem akarja — szégyellené — tisztességtelen úton megszerezni a nyilat, büszke és öntudatos hallván, hogy ezzel ő ér el majd Trója elfoglalásában sikereket, ennek vágya fordítja meg, és szinte ödüsszeuszi ravaszsággal ámtítja el a szenvedő öreget. Majd ismét feltámad

tisztességérzete némi keserúséggel amiatt, amit eddig tett. Az alakítás fő vonalában és a mikrohelyzetekben ezeket a fordulatokat leginkább a szavak jelentése juttatja érvényre. Az alakítás nemverbális jeleit tompábban, nem kellő élességgel formálja meg. Bárhogyan is, a kamaszságot kitűnően érzekeltette.

A viszonyrendszer harmadik eleme Odüsszeusz. Ilyés Róbert nem tudott oly kapcsolatot felépíteni a másik kettőhöz, amelyek azonos súlyúak lettek volna szövegéhez. Mintha a nézőt arra készítené, hogy csak valami egy kőből faragott katonát, parancsnokot lásson benne. Pedig a szövegbéli — de nem az alakításbéli — Odüsszeusz a saját és a Trója alatt maradt vezérek egyedi becsvágyától eljut a közösség érdekének képviselőjéhez. Az okosság, Neoptolemosz jóindulattal történő rábeszélését a csalásra, illetve a kamaszszal szembeni keménységét úgy oldja meg, mintha katonai feladatot, és nem egyéniségbeli megoldásokat teljesítené. Beszédének jó része sem hallható.

Az előadás igen szép és tiszta formáit valósította meg Ruszt József a kórussal. Mozgásuk, térbeli elhelyeztetésük, gesztusaik a szó legnemesebb értelmében színpadiak, értve: műalkotásbeliek. Nemcsak hangulatot teremtenek, jelentéseket is közölnek a füttel előadott dallamokkal, a pontos helyen alkalmazott sutogással és a hangos beszéddel. Ezek az elemek mind pontosan illeszkednek a tér egyéb formáihoz, a stílus, a hangnem, a látvány kitűnően illenek össze.

A posztmodern színház nem törekszik az előadás egységének megvalósítására. Itt pedig a szöveg, a mozgások, a látvány stb. tökéletes egységben van. És mégsem állítható, hogy ez „rég” színház. Többek közt azért nem, többek közt azért mai művészet, mert az elhagyatottságra, a kínra, gyötöremre, az aljas önérdekre, a becsapásra és becsapottságra nem a valóságosság nyersségével, hanem a művészet szép formavilágával figyelmeztet.

A művészet szenvedéseket feloldó erejét sugározza az előadás.

Pezetta Umberto felvételei